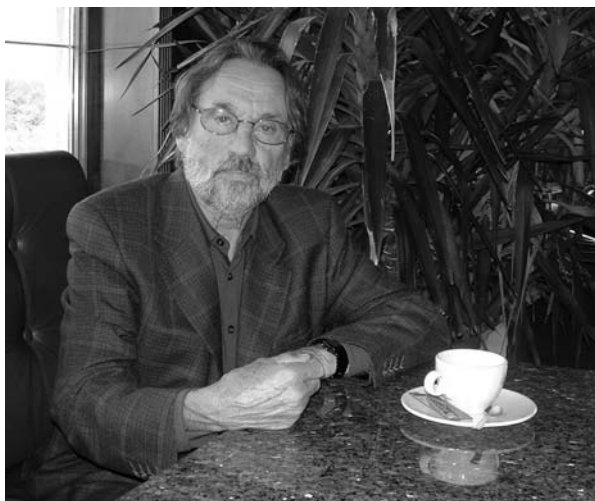

„Szeretném, ha a film művészet lenne”

BESZÉLGETÉS ZSIGMOND VILMOS OPERATŐRREL

A világ legjobb operatőrei között tartják számon a szegedi születésű Zsigmond Vilmost, aki az 1956-os forradalom leverése után friss diplomával a zsebében hagyta el az országot. Az amerikai filmgyártás aranykora szinte egybeesett ottani pályakezdésével. A hatvanas-hetvenes években Hollywoodban sorra születtek a jó filmek, a meghatározó rendezők vezetői voltak arra a vizuális műveltségre, amit a fiatal operatőr Magyarországról vitt magával. Az igazi áttörés 1971-ben következett be Zsigmond Vilmos pályáján, amikor Robert Altman rendezésében leforgatta a McCabe és Mrs. Miller című westernfilmet. Ezután zöld utat kapott, a legnagyobb rendezők munkatársa lett, és Hollywood egyik legkeresettebb operatőrévé vált. Négy filmet is forgatott Mark Rydell-lel, hármat Robert Altmannal, Brian De Palmával és Jerry Schatzberggel, kettőt Steven Spielberggel és Michael Ciminnóval, dolgozott Martin Scorsese-vel, Peter Fondával. Steven Spielberg filmjével, a Harmadik típusú találkozásokkal 1978-ban elnyerte a legjobb operatőrnek járó Oscar-díjat. Mégsem erre a legbüszkébb, hanem a Brit Filmakadémia díjára, amit egy évvel később A szarvasvadászért kapott. Munkássága elismeréseként hetvenedik születésnapján Göncz Árpád a Magyar Köztársaság Aranyérmével, 2001-ben Orbán Viktor miniszterelnök az újjraalapított Corvin-lánccal tüntette ki. Legkedvesebb munkái közé sorolja az idehaza forgatott operafilmet, a Bánk bánt, ami 2002-ben Lodzban, a világ egyetlen operatőri fesztiválján elnyerte a fődíjat. Zsigmond Vilmos idén májusban – néhány héttel hetvennegyedik születésnapja előtt – vette

át a Szeged díszpolgára címet. A sűrűre sikeredett kétnapos ünnepségsorozat után a Budapest felé robogó autóban beszélgettünk.

A rengeteg elismerés után, amit világszerte kapott, mit jelent önnek a szegedi díszpolgárság?

Meghatott, hogy a szülővárosom annyi sok nagyszerű művész, tudós közül éppen engem tisztelt meg ezzel a címmel. Az elmúlt időszakban általában két-háromévenként hazaláto-

gattam a rokonokhoz, így nem veszítettem el teljesen a kapcsolatot Szegeddel. Persze a filmes barátságok miatt Budapesten gyakrabban megfordulok. Unokatestvéreim ma is itt élnek a Tisza partján, valamint a nagynéném is, aki már kilencvenkét éves. Most is összejött az egész család egy nagy vacsorára, ahol jót beszélgettünk. Szeged szemmel láthatóan fejlődik, és egyre szebb lesz. A díszpolgárság fantasztikus élményt jelent számomra, megható volt, hogy az önkormányzat zászlófelvonással, zenekarral, operaénekesssel milyen nagy ceremóniát rendezett. Megadták a módját. Nem felejttem el ezt a két napot az ünnepi közgyűléssel, a sok találkozással, a fotókiállítással, a Bánk bán díszbemutatójával.

Mi az első Szegedhez fűződő emléke?

Rengeteg élményem kötődik a városhoz, hiszen 1936-tól 1951-ig itt éltem. Itt jártam elemi iskolába és gimnáziumba. Itt is születtem 1930-ban, azután elmentünk külföldre. Az apám ugyanis az Újszegedi Torna Club focicsapatában védett, majd futballkapusként és edzőként a fél világot bejárta. Brünni születésű édesanyámmal is akkor ismerkedett meg, amikor az ottani futballcsapat kapusa és edzője volt. Körülbelül nyolc évig tartott a házasságuk, majd elváltak, és a nővéremmel mindketten apámnál maradtunk. Évekig jártuk Európát, mert apám sohasem maradt hosszabb ideig egy helyen. Olaszországban is éltünk, majd Svájcba mentünk, ahol apám a Winterthur csapatánál kapott edzőként munkát. Évekkel később, már itthon mesélte: kicsi gyerekként perfektül beszéltem olaszul, majd németül is. Mindkettőt elfelejtettem.

Pedig hasznukat vette volna a zenetanulásban is. Igaz, hogy évekig hegedült?

Hatéves lehettem, amikor apám szerette volna, ha hegedülni tanulok. Engem azonban nem érdekelt a hangszer, nem volt türelmem a gyakorláshoz, jobban szerettem focizni a többi gyerekkel a grundon. Fiatal koromban nem igazán érdeklődtem a művészetek iránt. Később sokszor eszembe jutott, milyen jó lett volna, ha megtanulok muzsikálni, mert sokat segített volna később. Amikor a Petőfi Sándor sugárúton, a Dugonics tér sarkán álló zeneiskolával szemben laktunk, tizenhét éves diákként azzal kopogtattam be a konzervatóriumba, hogy szeretnék megtanulni zongorázni. Azt mondták: tíz évet késtem, csak olyan tehetséges fiatalokkal foglalkoznak, akikből koncertező muzikus lehet. A hobbiból zongorázgatók oktatása nem az ő feladatuk.

Milyen volt a negyvenes években a szegedi piarista gimnázium, ahol osztálytársa volt többek között Gyulay Endre, a mai szeged-csanádi megyés püspök, valamint Csillik Bertalan és Kovács Gábor, akik nemzetközi hírű orvosprofesszorok lettek?

Nagyon jó iskola volt. Fantasztikus tanárok oktattak bennünket, akik nem házasodhattak, ezért a család helyett a tanításnak szentelhették az életüket. Semmi gondjuk nem volt, a gimnázium mögött laktak, mindennel ellátták őket, kaptak reggelit, ebédet, vacsorát, takarították a lakásukat. Az életük minden percét arra fordíthatták, hogy készüljenek az órákra, és a lehető legmagasabb színvonalon tanítsanak. Kis túlzással azt lehetne mondani: egyetemi szinten oktattak a gimnáziumban. Emlékszem, például matematikából olyan dolgokkal is foglalkoztunk, amit csak az egyetemen tanítottak. Aki a piarista középiskolában érettségizett, az akármelyik egyetemen megállta a helyét – nemcsak Magyarországon, hanem bárhol Európában. Halász tanár úr szeretett meg velem a magyar irodalmat. Olyan lelkesedéssel, hévvel tanított, hogy teljesen magával ragadott bennünket. Nemcsak a klasszikusokat oktatta, hanem az akkori kortárs magyar irodalmat is. Ady,

Radnóti, Babits, Kosztolányi és Juhász Gyula voltak a kedvencei. Precízen, felkészülten, sokszor hat-nyolc könyvvel jött az órára, rengeteget olvasott nekünk. A gimnáziumban első osztálytól kezdve én voltam a színházfelelős. Nekem kellett összegyűjtenem a színházjegyrendeléseket. Örömmel vállalkoztam rá, mert a fizetségem egy ingyenjegy volt. Ez nagy szó volt, mert nem kaptam annyi zsebpénzt, hogy abból színházjegyre is futotta volna. Így viszont minden héten mehettem színházba.

Szerelmes volt a primadonnába?

Nem emlékszem rá, hogy gimnazista koromban szerelmes lettem volna bárkibe is. A szegedi színházat viszont nagyon szerettem, az épület majdnem olyan gyönyörű, mint az Operaház. Az előadásokra már nem emlékszem, csak arra, hogy jó darabokat láttunk, és nagy élvezetet jelentett színházba járni.

1948-ban érettségizett, utána a Műszaki Egyetemre jelentkezett. Miért épp oda?

Az igazsághoz hozzátartozik: nem volt túl nagy kedvem a Műszaki Egyetemre menni, csak apám unszolására jelentkeztem. Az volt az álma, hogy mérnök lesz belőlem. Szerencsére nem vettek fel. Világjáró futballedző és műszaki rajzoló apával, és a Petőfi Sándor sugárúton saját kocsmát üzemeltető nevelőanyával a kizsákmányoló osztály tagjának tekintettek. Akkoriban csak a munkás vagy paraszti származás számított jó ajánlólevélnek a továbbtanuláshoz. Így az érettségi után három évet Szegeden töltöttem. Még Major Ákos gyors- és gépiró iskolájába is beiratkoztam, mert arra gondoltam, parlamenti gyorsíró leszek. Azt hallottam, azokat nagyon jól megfizetik. Ez a kósza ötlet nem bizonyult igazán jónak. Akkoriban már a fényképezés is komolyan érdekelt. Volt egy nagynéném, Ilus, aki jól fotózott, és sokat mesélt nekem az expozícióról, az előhívásról, a sötétkamráról. Marci bácsi, a nagybátyám is kiváló amatőr fényképész volt, csodálatos portrékat készített a családnak minden tagjáról. Tizenhét éves koromban, amikor súlyosan megbetegedtem, és hónapokig az ágyat nyomtam, Marci bácsitól kaptam egy könyvet, hogy ne unatkozzam: a híres magyar fotóművész, feltaláló és operatőr, Dulovits Jenő A művészi fényképezés című kötetét. Dulovits fanatikus elme volt, a fény szerelmesének vallotta magát, mindig arról írt, hogy a fény a legfontosabb dolog a fotografálásban. Megvilágosodással felérő élményt jelentett elolvasni a könyvét, rögtön beleszerettem a fényképezésbe. A fény fontosságának szerepét, amit máig vallok, tulajdonképpen tőle tanultam meg. A fényképezést a gyakorlatban is szerettem volna tökéletesen megtanulni, ezért érettségi után elmentem Becski Balázs fotóstúdiójába dolgozni, ahol előhívással, nagyítással is foglalkoztam. Megtanultam a mesterség technikai hátterét is, közben pedig minden elérhető fotós szakkönyvet elolvastam. Becski Balázs igazi művészember volt, a fotózás mellett a zenéért is rajongott. Igazából karmester szeretett volna lenni, a muzsikálást sokkal jobban szerette, mint a fényképezést. Hetente háromszor eljárt valamilyen ipari énekkart vezényelni. Jól kijöttünk egymással, de egy év után úgy éreztem, nincs ott már mit tanulnom. Addigra sok műtermi portrét, művészi felvételt és igazolványképet csináltam. Közben aktívan sportoltam. Miután párosban megnyertük a város ifjúsági asztalitenisz-bajnokságát, Pördi Júliával a egyes párosban felnőtt kategóriában is sikerült megszereznünk a szegedi bajnoki címet.

Hogyan került a Szegedi Kenderfonógyárba?

Azt az állást is a sportnak köszönhettem, mert a Postás csapatából hívtak át a kenderfonóba barátommal, Miklós Sebestyénnel együtt. A gyárban normás dolgozó lettem. A munka és a pingpongozás mellett bőven volt szabadidőm, ezért szerveztem egy üzemi fotóklubot a kollégáim számára, akiket laborálásra, nagyításra oktattam. Nagyon megijedtem, amikor megkaptam a behívómat a sorozásra, mert akkoriban még három évre vitték el a fiúkat. Óriási szerencsém, hogy eggyel többen voltunk, mint amennyit be kellett sorozniuk. Mivel utolsó voltam a névsorban, engem küldtek haza. Akkor határoztam el: valamit kezdenem kell az életemmel. Bekopogtattam a gyár párttitkárnyőjéhez, hogy tanácsot kérjek tőle a továbbtanulással kapcsolatban. Ő elővett egy nagy dossziét, amire a nevem volt írva. Hogy bízzon meg bennem a szocialista néphatalom, amikor levelezést folytatok az 1948-ban Marokkóba emigrált édesapámmal? – kérdezte, majd hozzátette: akár kém is lehetnék. Azt tanácsolta: azonnal szüntessek meg apámmal minden kapcsolatot. A gyári fotóklub viszont elnyerte a párt tetszését, ezért a következő évben felvételizni küldtek a Színház- és Filmművészeti Főiskolára, mondván: fiatal operatőrökre van szüksége az országnak.

Már akkor is foglalkoztatta a filmezés?

A film csak annyira érdekelt, mint bárki másét. Hetente egyszer jártam moziba. Az első filmeket – főleg magyarokat néztünk – még gyerekkoromban a szüleimmel a szegedi Belvárosi moziban láttam. A negyvenes évek végén amerikai és nyugat-európai filmek már nem nagyon jöhettek be az országba. Akkoriban a magyarokon kívül szinte csak szovjet, vagy legfeljebb egy-két csehszlovák filmet vetítettek a mozik.

Emlékszik a főiskolai felvételire?

Ötszáz jelentkező volt. A pesti fordulóban Illés György, Eiben István, Pásztor István, Forgách Ottó, Badal János és Bolykovszky Béla tartották a felvételi vizsgát. Meg kellett néznünk a Donyeci bányászok című szovjet filmet, és arról kellett kritikát írunk. Borzasztóan rossz film volt. Vagyóczky Tibivel és Bornyi Gyuszival úgy döntöttünk, kockáztatunk, és őszintén megírjuk, milyen ócskának tartjuk. Szerencsénk volt, hogy így döntöttünk, szerintem ezért vettek fel bennünket.

Mekkora váltás volt Szegedről Budapestre kerülni?

Az anyagi helyzetem alapvetően megváltozott. Amíg a kenderfonógyárban dolgoztam, sohasem voltak anyagi gondjaim. Annyi pénzt kerestem, hogy abból gond nélkül élhettem, ruházkozhattam. Szegeden nagynénéméknél, Majzik Margitéknál laktam, szinte minden pénzem magamra költhettem. A főiskolán nagyon kevés ösztöndíjat kaptunk, ami csak arra volt elég, hogy szerény reggelit, ebédet és vacsorát vehessünk. Ha egy pár zoknira volt szükségem, le kellett mondanom a vacsoráról. Mivel megfogadtam a kenderfonó párttitkárnyőjének tanácsát, és nem leveleztem apámmal, nem fogadhattam el anyagi támogatást sem tőle. Akkoriban a párttagok mindenkit imperialista ügynöknek tekintettek, aki külföldön élőkkel tartott fönnt kapcsolatot. Apámmal megbeszéltem, hogy nem írunk egymásnak, és nem is küld nekem semmit. Csak nagyon ritkán tudtunk levelezni, ha egy sportoló ismerősünk kiment külföldre, és vele küldtem neki levelet. Így mégiscsak kapcsolatban maradtunk, és senki sem tudott róla. Apám büszke volt arra, hogy főiskolás lettem. Szabad kezet adott mindenben, rám bízta, hogy irányítsam az életemet.

A legjobbak oktattak akkoriban a főiskolán. Illés Györgyön kívül, akit mindig nagy szeretettel említ, kiktől tanult legtöbbet?

Eiben Pista bácsitól kezdve Hegyi Barnáig szinte minden nagy magyar operatőr tanított bennünket. A rendezők közül sokat kaptunk Gertler Viktortól és Herskó Jánostól. Badal Jánosnak nagy szerepe volt abban, hogy tényleg operatőr lett belőlem. Sok időt töltött el velem, szerettem, mert nagyon fiatal volt, ugyanakkor technikailag, szakmailag rendkívül felkészült, és művészi affinitása is szimpatikus volt számomra. Fölkarolt, nyaranta mindig elhívott a forgatásokra segédkezni. Ugyan nem én voltam a hivatalos asszisztense, de maga mellé vett, és filmeket tölthettem a kazettákba, a kamera mögé ülve néha egy-egy snittet is megcsinálhattam. Badal Jancsinak köszönhetően nyaranta rengeteg tapasztalatot szereztem. Például a Rákóczi hadnagyában is együtt dolgoztunk, sokat tanultam tőle. A főiskolán heti napirendet csináltam magamnak, hogy jobban beoszthassam az időmet. Délelőttönként elméleti tárgyakat, irodalom- és művészettörténetet, rajzot, szobrászatot hallgattunk ragyogó tanároktól. Mindent annak rendelték alá, hogy képzett operatőr legyem belőlünk. Koncentrált szakmai képzést kaptunk. Mellesleg voltak persze marxizmus–leninizmus- és oroszóráink is. Délutánonként műtermi gyakorlatokra jártunk, ahol például a világítást tanultuk meg. Először az állófényképezést gyakoroltuk, utána a 16 mm-es, majd a 35 mm-es filmezés következett. Harmadév végén egy tízperces kisfilmet kellett forgatni a rendezőhallgatókkal együttműködve. Negyedév végére igazi színészekkel egy félórás nagyfilmet kellett készítenünk. Rendes gyártásvezetőt kaptunk a filmgyárból, úgy forgathattunk, mintha élesben dolgoznánk. Ezeket a vizsgafilmeket már vetítették a mozikban is. A főiskola jobb volt, mint egy egyetem, tulajdonképpen egyetemi színvonalon oktató szakiskolának nevezném. Aki onnan diplomásként kikerült, mindent tudott a szakmáról, és mindjárt állást is kapott.

1955-ben diplomázott, hogyan indult a pályája?

Rögtön felvettek a filmgyárba játékfilm-operatőrnek. Persze nem kezdhettem rögtön nagyjátékfilmet forgatni, előbb asszisztensként dolgoztam. Például Badal Jancsi megengedte, hogy kamerázzak neki a Bakaruhában forgatásán. Kisfilmeket készítettem, az egyik a táncról szólt, a másik a Rajkó Zenekarról. Azután jött a forradalom, és kettétört a pályafutásom, mert elhatároztam, kimegyek Nyugatra.

Kollégájával, Kovács Lászlóval, akivel ma is jó barátok Hollywoodban, több ezer méternyi filmet forgattak '56-ban.

Annak idején mindenki forgatott. Badal Jancsi, Eiben Pista bácsi is kamerát vett a kezébe, és rögzítette a forradalmat. Annyi kamera nem volt a Hunnia Filmgyárban, hogy nekem is jusson, ezért elhatároztam, hogy szerzek egyet a főiskoláról. Sikerült is, Kovács Lácit kértem meg, hogy jöjjön segíteni. Együtt jártuk Pestet. Kenyeres szatyorba rejtettük a kamerát, hogy ne lássák meg, mit viszünk. Mi csak november 4-e után kezdtünk forgatni, akkor tulajdonképpen már vége volt a harcoknak, bejöttek az oroszok. Csak az maradt számunkra, hogy a nagykörutat, a romokat, a harcokcsik vonulását lefilmezzük.

Mi lett ezekkel a tekercekkel?

A forgatás után mindennap bementünk a filmgyárba, előhívtuk a filmeket, és azonnal készítettünk egy kópiát róluk. Tudtuk, hogy a Nyugat nem segít bennünket, az oroszok döntenek majd mindenről. Amikor az oroszok berontottak a filmgyárba, hogy lefoglalják

a filmeket, bevezettük őket a raktárba az eredeti negatívokhoz. Rögtön el is kobozták. Persze nem tudtak a kópiákról. A filmgyár udvarán tartottunk egy összejövetelt arról, hogy mi legyen ezeknek a sorsa. Mindenkinék az volt a véleménye, hogy ki kell őket juttatni Nyugatra. Jelentkeztem: majd én kiviszem. Kovács Lacival 30 méteres kis tekerceket készítettünk belőlük, azokat bele tettük egy teherautó pótkerekébe, és így indultunk el Ausztria felé. Épp akkor állították le a menekülők vonulását, ezért nem tudtunk a teherautóval tovább menni. A pótkerékből szatyrokba raktuk át a filmeket, Kovács Lacival és az egyik asszisztenssel, Vass Ferivel így sikerült kijuttatnunk a tekerceket az országból.

Ausztriából miért épp az Egyesült Államokba ment tovább?

Mehettünk volna máshová, Ausztráliába, Franciaországba vagy akár Németországba is. Mindenhol segíteni akarták a Bécsben összegyűlt kétszáz ezer magyar menekültet. Ausztrálián is gondolkodtam, de apám javaslatára inkább Amerikát választottam. Azzal győzött meg: ha már operatőr lettem, abba az országba kell mennem, amelyiknek nagy filmgyártása van. Azt javasolta: Hollywood legyen a célom. Hallgattam rá. Az ausztriai amerikai követség persze nagyon megszurta, kiket enged ki. Főleg diplomásokat vártak, akik állást tudnak majd vállalni. Azelőtt nem tanultam angolt, csak franciául tudtam, azzal pedig Amerikában nem lehet sokra vinni. Először meg kellett tanulnom a nyelvet. Az első tíz év keserves volt, rengeteget dolgoztam. Volt ugyan diplomám, de operatőrként nyelvtudás nélkül nem kaptam munkát. Ekkor vettem a legnagyobb hasznát annak, hogy Szegeden kitanultam a fényképész mesterséget. Egy fotólaborban dolgoztam, a szabadidőmben pedig egy hordozható háttérrel házról házra jártam, és kisgyerekeket fotografáltam. Szükség volt a pénzre, mert már házas voltam. Feleségem korábban Magyarországon színésznő volt. 1958 januárjában megszületett az első lányunk, és még ugyanabban az évben, decemberben a második is. Az anyagi nehézségek ellenére az álmaimat sohasem adtam fel. Biztos voltam benne, hogy egyszer majd újra operatőrként fogok dolgozni. Öt-hat év elteltével először kisfilmeket, oktatófilmeket forgattam.

Mi volt Amerikában az első munkája, amire felfigyeltek?

Az első igazi kiugrásom az 1969-ben bemutatott Prelude című rövidfilm volt, amit egy színésszel, John Astinnel készítettem. Nevezték az Oscarra is, ami miatt sokan megnézték. A rövidfilmek kategóriájában elnyerhettük volna vele a díjat, ám valamit elszúrtak, és betették a dokumentum kategóriába, ahol egy másik film nyert. Pedig abban az évben egyértelműen a Prelude volt a legjobb rövidfilm. Végül is nem volt olyan nagy tragédia, hogy nem kaptuk meg az Oscar-díjat, fontosabb volt, hogy a Universaltól is sokan látták. Többek között Peter Fonda is, aki a Szelíd motorosok főszereplőjeként nagy sikert aratott. Dennis Hopper Kovács Lacival forgatta ezt a filmet. Amikor Peter Fonda rendezni akart egy saját filmet The Hired Hand címmel, Kovács Laci javaslatára engem kért fel operatőrnek. Ez azért volt fontos, mert így a rövidfilm mellett egy sikeres játékfilmet is fel tudtam mutatni referenciaként. Alig fejeztük be a The Hired Hand forgatását, Robert Altman is megkeresett: csináljam meg vele a McCabe és Mrs. Miller-t. Altman is forgatott már korábban Kovács Lacival, ekkor is vele szeretett volna dolgozni, de ő épp egy másik filmmel volt lekötve, ezért engem ajánlott. Altman megnézte a Prelude-öt, nagyon tetszett neki, így nekem adta a munkát. A McCabe és Mrs. Miller nem volt ugyan kasszasiker, de nagyon elismerően fogadta a kritika és a filmszakma. Ez fontos volt, mert így zöld utat kaptam.

Attól kezdve a legjobb rendezőkkel dolgozhattam. A következő évben már John Boorman-nal forgattam a Deliverance-t. Ő a Warner Brothersnél egy belső, zárt körű vetítésen véletlenül látta meg a McCabe és Mrs. Miller musztereit. Rögtön megkérdezte, ki az az ember, aki ilyen sejtelmes, eredeti stílusú filmet tud fotografálni, mert a következő filmjét vele akarja megcsinálni. A Deliverance után már végképp nem jelentett gondot újabb felkérést kapni, válogathattam az ajánlatok közül.

Jól emlékszem, gyerekkoromban milyen nagy élményt jelentett számomra a Harmadik típusú találkozások. A beszélgetésünkre készülve újra megnéztem Spielberg filmjét, amelynek fotografálásáért 1978-ban önnek ítéltek az Oscar-díjat. A látványos fényhatások ellenére ez a film ma már egyáltalán nem tűnik olyan jó mozinak. A következő évben forgatott filmje, A szarvasvadász viszont, amit Michael Cimino rendezett, friss, eleven és megrázó ma is. Ráadásul a képi megfogalmazása is izgalmasabb.

Nekem is ugyanez a véleményem róluk, ezért is szeretem A szarvasvadászt sokkal jobban. A Harmadik típusú találkozások technikailag nagyon korrektül elkészített film, rengeteg lámpát, világítási trükköt alkalmaztunk benne, de ma már nincs olyan érzelmi hatása, mint A szarvasvadásznak. Az ma is él az emberek lelkében, mert örökké aktuális problémákról szól, és egyszerű emberek történetét meséli el. A szarvasvadászt száz év múlva is érteni és élvezni fogják, a Harmadik típusú találkozások viszont nem lesz már izgalmas, mert a speciális effektek hihetetlenül sokat fejlődtek, ma már sokkal jobbakat csinálnak. Spielberg filmje arra volt jó, hogy megkaptam érte az Oscart.

A szarvasvadász annak idején politikai viharokat kavart. Amerikában Jane Fonda kampányt is indított ellene, a republikánus kormányzat iránti szimpátiával, rasszizmussal és Pentagon-barát nézőponttal vádolta az alkotókat.

Érdekes volt ez az időszak. A kritikusok és a lapok is nagyon balosak voltak azokban az években. A baloldalnak nem tetszett, ahogyan Cimino bemutatta a filmben, hogy mi történt a vietnami háborúban: a kegyetlenkedés az észak-vietnamiak részéről mindennapos dolog volt. Egyesek azt mondták, túl jobboldali A szarvasvadász, és Hal Ashby ugyanabban az évben bemutatott Coming Home című filmje a jobb. Annak Jane Fonda volt a főszereplője, aki Oscart-kapott alakításáért. Fonda baklövését követett el, amikor nyilvánosan kritizálta A szarvasvadászt, mert az egyik alkalommal Cimino megkérdezte tőle: látta-e a filmet. Kiderült, hogy nem. A politikai akciója így visszafelé sült el.

A szarvasvadász összesen öt Oscart gyűjtött be, de nem önnek ítéltek az operatőri díjat. Elnyerte viszont az angol Oscart, azaz a Brit Filmakadémia díját, ami hasonlóan nagy elismerés.

Számomra nagyobb volt! Úgy éreztem, többet ér, hogy Európában kaptam egy nagy szakmai kitüntetést. Mindig kicsit európai ízű filmeket csináltam, ezért óriási dolog volt, hogy az Apokalipszis most című Coppola-filmmel szemben – amiért Vittorio Storaro ugyanabban az évben megkapta az Oscart – nekem adták a Brit Filmakadémia díját. Amerikában ritkán születnek politikai filmek. A szarvasvadász kicsit azzá vált, mert a sajtó azzá tette, holott pusztán egy emberi történet, és nem elsősorban arról akart szólni, hogy Vietnamban mi történt. A háború csak a háttérrel adta, még ha néhány jelenetben előtérbe is került. Sokkal fontosabb benne a három főszereplő sorsa. Ezt azonban nem vették észre, politikai üzenetet láttak benne. Pedig a történetet szinte bármelyik háborúba át le-

hetett volna tenni, akkor is ugyanígy működött volna. Cimino egyáltalán nem akart politikai propagandát csinálni. Amerikában manapság már egyre kevesebb az olyan film, ami komoly társadalmi problémákkal foglalkozik. A producerek apolitikus szórakoztató filmeket akarnak.

Ezen szeptember 11. sem változtatott?

Nagyon nehéz komoly, politizáló filmeket csinálni, mert az ország teljesen kettéosztott. A demokraták és a republikánusok véleménye élesen ütközik. A filmipar pedig nem akar olyan filmeket készíttetni, amit csak az ország egyik fele néz majd meg. Ezért próbálják elkerülni a politikai kérdéseket. Ez lehet, hogy probléma. Jobb lenne, ha politikussabb filmek is lehetnének, mert ha megosztanak is a közönséget, nevelnek és vitára ösztönöznék az embereket. To be politically correct! Ez alapvetően fontos szempont ma az amerikai filmiparban. Bármiről csinálunk is filmet, a producerek kihúzzák azokat a jeleneteket, amelyek az ellentétekről szólnak. Csak szórakoztatást szeretnének, azt mondják: ne legyen üzenete a filmnek. Volt régebben egy szólás a filmesek körében: ha üzeni akarsz, használd a telegráfot. Mint ahogyan a vallást is elválasztják az államtól, ugyanúgy a politikát is a művészettől.

Mi erről a személyes véleménye?

Amerikában minden a pénzcserinálásról szól. A mozi is üzlet. Én azt szeretném, ha a film művészet lenne. A művészethez pedig hozzátartozik, hogy az embereket érintő bármilyen kérdéstről szabadon szólhasson. Sajnos mára a pénzemberek teljesen átvették a hatalmat Hollywoodban, ezért igazi művészi filmet alig készítenek. Nehéz ma olyan filmet csinálni, ami mond is valamit. Én a szocialista realizmus korában tanultam a szakmát Magyarországon; sohasem állítottam, hogy a szocializmus jó, mert mindent rosszul csináltak. A filmek sematikusán politizáltak, ami nagy hülyeség volt, mert arra nem kíváncsiak az emberek. Ennek ellenére annyit tanultam a szocialista realizmusból, hogy olyan filmre, aminek nincs mondanivalója, kár időt és energiát pazarolni. Persze a szórakoztatás is fontos. Ha az ember megnéz egy jó vígjátékot, elfeledheti a mindennapok problémáit. Erre is szükség van. De olyan filmek is kellenek, amelyek elgondolkodtatnak, amelyekből tanulni lehet, konzekvenciákat lehet levonni. Akármilyen avított szocialista álláspontnak is tűnhet, ma is azt mondom: a filmnek szólnia kell valamiről.

Kivel szeret mostanában dolgozni?

Olyan kevés a jó film és a jó rendező, hogy nehéz valakivel hosszabb távon együtt dolgozni. Annak idején nagy szerencsém volt, hogy Robert Altmannal három filmet is készíthettem. Ma már nem tudnék vele dolgozni, mert nincs az élvonalban. Mark Rydell-lel négy filmet készítettünk, vele bármikor szívesen újra forgatnék, de ő is nagyon keveset dolgozik ma már. Spielberggel a Sugarlandi hajtóvadászat és a Harmadik típusú találkozások után nem csináltunk több filmet.

Igaz, hogy Spielberg megsértődött, amiért az Oscar-gálán csak egykori tanárainak, Illés Györgynek és Badal Jánosnak mondott köszönetet?

Nem tudom. Inkább arról lehet szó: Spielberg nem szeret erős operatőrökkel dolgozni, mert fél attól, hogy átveszik a hatalmat. Nekem sohasem volt célom, hogy én tündököljek egy filmben. Mindig a rendező elképzeléseit szeretném megvalósítani. Ha én szeretnék

valamit megcsinálni, akkor rendeznék, és nem fotografálnék. Ha a rendezőnek van kellő tehetsége, akkor boldogan alávetem magam az akaratának. Sajnos ma már sok nem igazán jó rendező dolgozik, ezért sokszor úgy kell segítenünk, hogy ne is vegye észre. Mert senki sem szereti, ha túl direkten megmondjuk a véleményünket, mert akkor elveszítik a tekintélyüket a színészek és a stáb előtt. Boldogság egy jó rendezővel forgatni, akinek csak annyit kell segítenem, ami valóban az én munkámhoz szükséges. Nekem épp elég jól bevilágítani a helyszínt, a megfelelő hangulatot megteremteni, ezért jobb, ha mindenki a saját feladatát látja el jól.

Miért vállalkozott arra, hogy rendezőként is jegyezzen egy filmet?

Mert az operatőr sohasem a saját filmjét fotografálja. Szerettem volna egy saját filmet csinálni, amiben én döntök mindenről, és ezért teljesen a magaménak érezhetem. Így született meg 1991-ben a *Tékozló apa*. Ezért szeretem a fotográfiát is, mert egyedül az én munkám: én kaptam el a pillanatot, én láttam meg, én exponáltam. A művészember szereti azt mondani valamire: ezt én csináltam. A film kollektív művészet, amelyben nehéz eldönteni, hogy ki, mit csinált. Ahhoz, hogy egy operatőr jól érezze magát a bőrében, legalább egy filmet rendeznie is kell.

Rengeteg sztárral dolgozott Amerikában. Milyen az operatőrök és színészek viszonya?

A színészekhez nincs sok közünk, őket sem nagyon érdekli, ki fotografálja őket. Akadnak persze ritka kivételek. Néha előfordult, hogy egy-egy jó munka után kérték a rendezőtől: velem dolgozzon. Például Sharon Stone, akivel a *Slivert* csináltam, követelte Mark Rydelltől, hogy az *Intersection* című filmet velem forgassa. Ez nem volt túl szerencsés, mert Rydell-lel már három filmet is készítettem korábban, és nem tetszett neki, hogy egy színész akarja megmondani neki, kivel dolgozzon. Sharon Stone közbenjárása nélkül is felvett volna engem. A rendező joga, hogy kiválassza, ki legyen az operatőr, nem örülnek, ha a színészek megpróbálnak beleszólni ebbe. Egyetlen nagyobb összeütközésem volt: Barbra Streisanddal a *Funny Lady* forgatásán. A rendezővel nem akartuk a *Funny Girl* ódivatú stílusát követni, de Streisand akciót indított a háttérből, aminek az lett az eredménye, hogy már az induláskor egy másik operatőr vette át a munkát.

Mennyit tud javítani az operatőr a színészen?

Minden színész arcán sokat lehet javítani a sminkkel és a világitással, de a legfontosabb mégis a személyiség kisugárzása. Például Bette Midler az életben kifejezetten csúnyának hatott, de a vásznon szinte megszépült, és átjött, hogy milyen nagyszerű színésznő. Amikor az *Eastwicki boszorkányokat* forgattuk, három teljesen különböző karaktert, Michelle Pfeiffert, Chert és Susan Sarandont kellett egyszerre fényképeznem. Nem volt egyszerű dolog, de sikerült, mert mindhárman fantasztikus színésznők. Napjaink sztárjai közül Antonio Banderas talán a legszimpatikusabb számomra. A *The Body* című film forgatásán kiderült róla, hogy abszolút természetes, udvarias, előzékeny ember. Az egész stáb imádta. A sztárokkal nem nagyon kötődnek barátságok a forgatásokon, hiszen rohamtempóban dolgozunk, utána pedig nincs időnk a kapcsolatok ápolására. Egyébként is ők egy egészen más világban élnek.

A jelenlétében megtartott szegedi díszbemutaton nagy sikert aratott a Bánk bán. Úgy tűnik, a filmmel kapcsolatban fellángolt viták mára elültek, és a külföldi elismerések után lassan idehaza is sikerül politikai felhangok nélkül értékelni.

Életem egyik nagy ajándékának tekintem, hogy egy világszínvonalú csapattal idehaza forgathattam pályafutásom első operafilmjét. Káel Csaba hihetetlen felkészültséggel vágott neki a rendezésnek, minden jelenetet a legapróbb részletekig előre kitalált. Én még nemigen találkoztam ilyesmivel. A forgatás fantasztikus hangulatban zajlott, a kiváló operarénekesek, Marton Éva, Rost Andrea és Kiss B. Attila filmszínészek is világklasszisnak bizonyultak. Régóta szerettem volna egy igazi magyar filmet forgatni. A Bánk bán minden szempontból az lett. Csupa fény és árnyék, mintha festmények sorozatából állna.

Etyeken Demján Sándor és Andrew Wajna szeretne felépíteni egy hatalmas filmstúdiót a világ legnagyobb műtermével. Ön szerint mekkora esély van arra, hogy Magyarország a világ egyik kiemelt filmgyártó bázisa legyen?

Van esély rá. Csehországban is jól működik az a filmgyár, amit még a németek építettek a második világháború előtt. Rengeteg munkájuk van, mert jó infrastruktúrával, laborral, stúdiókkal rendelkeznek. Magyarországon minden adott a filmkészítéshez, csak épp megfelelő műtermek nem voltak eddig. Szerintem rengeteg filmet lehetne itt forgatni, ha lennének stúdióink. A műtermek hiánya miatt nagyon sok filmet elveszítettünk már. Jó ötletnek tartom az etyeki tervet, csak nem tudom, mennyi pénzt sikerül befektetni. Mert iszonyúan sok pénz kell hozzá. Ha sikerül, tapsolni fogok örömben. Már eddig is számos amerikai filmesnek javasoltam, hogy Magyarországon forgasson. A hiányzó stúdiók miatt a legtöbb tervezett együttműködés nem jött létre. Pedig az amerikaiak jól érzik itt magukat, szeretik a magyarokat, szeretik, hogy nagyon jó stábokat kapnak. A magyarok kiváló munkaerőnek számítanak, nem lusták, szeretnek dolgozni, ha látják az eredményét. Magyarországon Romániánál és Bulgáriánál sokkal jobb a munkamorál, ami fontos a filmgyártásban is. Az ország EU-s csatlakozása a filmkészítés szempontjából egyszerre jó és rossz. Rossz, mert a munkabérek itt is emelkedni fognak, ami nem ösztönöz majd arra, hogy ide jöjjenek. De ha ugyanannyiért csinálunk is filmet, mint máshol, szívesebben jönnek hozzánk, mert nálunk jók a borok, az ételek, szépek a magyar lányok. Azért járnak ide, mert szeretik Magyarországot. Szabó István is szeretné minden filmjét itthon forgatni, ehhez azonban megfelelő stúdiókra lenne szükség. Szerintem üzletileg is jó ötlet az etyeki filmgyár.

A magyar operatőrök figyelnek egymásra a világban?

Kovács Lászlóval és Vagyóczky Tiborral ötven éve barátságban vagyunk, ezért mindig, mindent tudunk egymásról. Az operatőr különleges állatfajta: szereti egymást. Megpróbálunk összetartani, bárhol vagyunk is a világban. A rendezők már jobban széthúznak, inkább tartanak egymástól, mert nagy a konkurencia. Nem mindegy, ki, melyik filmet kapja meg. Nálunk a technikai összekötöttség is működik, és nem próbáljuk eltitkolni, éppen min dolgozunk. Ha bármit feltalálunk, nyilvánosan elmondjuk a szaklapokban. Egyik operatőr tanul a másiktól, nem vagyunk féltékenyek egymásra.

Mennyire követi nyomon a mai magyar filmeket, a fiatal operatőrök munkáját?

Elég, ha Koltai Lajos és Ragályi Elemér új filmjeit láthatom, mert mindkettőt zseninek tartom. Imádom a munkáikat. A többiek filmjeit nem nagyon ismerem, nincs is időm

arra, hogy figyeljem. Iszonyatosan nagy a világ filmtermése, csak Amerikában évente több mint háromszázötven filmet forgatnak. Ha mindennap megnéznék egyet, akkor is csak az amerikaiakat látnám. Csoda, amikor véletlenül egy más országban készült jó filmre bukkatok. Ha rossz kritikákat olvasok valamelyikről, általában meg sem nézem. Sokszor a sajtó nem megfelelően értékeli egyes filmeket, amivel sokat árthat. Egyre több független filmes munkáját nézem, mert gyakran sokkal jobbak, mint a nagy stúdiók hatalmas költségvetésből készülő munkái.

Mennyire játszik szerepet a szerencse abban, hogy valakiből Oscar-díjas operatőr lesz-e?

Koltai Sutyi nagyon közel járt ahhoz, hogy Oscart kapjon a Malenáért vagy Az óceánjáró zongorista legendájáért. Bármikor előfordulhat, hogy megkapja a díjat. Ragályinak nincs annyi lehetősége, mint amennyi Sutyinak volt az elmúlt években. Holott ő is iszonyúan tehetséges, és megérdemelné, hogy ugyanúgy kezeljék itthon. Az Oscarnál sokat számít, hogy kit, hányszor jelöltek már korábban is. A nagyközönséget sajnos nem nagyon érdekli, hogy ki az operatőr, jobbára a szakma és a kritikusok figyelnek csak erre.

Merre halad a film, és vajon mi lesz belőle?

Nehéz megjósolni. Csak remélni tudom, hogy a jó filmek, amelyek szólnak valamiről, amelyekben igazi karakterek vannak, amelyekből kicsit tanulnak az emberek, előbb-utóbb visszajönnek. Talán a közönség ízlése is javul kicsit, mert ma rettenetes. Nemcsak Amerikában, hanem mindenütt a világon, ahol az ócska amerikai filmeknek piacuk van. Miért nézik az emberek ezeket, ha rossznak tartják őket? Nagy probléma, hogy nincs filmoktatás az iskolákban, holott óriási szükség lenne rá. Ha rajtam múlna, rögtön első osztályban ugyanúgy bevezetném a filmoktatást, mint az olvasást és az írást. A filmművészetre ugyanúgy meg kellene tanítani az embereket, mint a rajzolásra, festésre, zenére. Ha a gyerekek hatéves koruktól magukba szívják, hogy mi a jó film, akkor tíz-tizenöt év múlva felnőne egy olyan generáció, amelyik pontosan tudná, mit érdemes nézni. Ma az emberek többsége a limonádékat, az erőszakos filmeket, a speciális effektekkel készülő filmeket szereti. A filmművészet ma nagyon alacsony színvonalon áll. Ezen kellene segíteni. Ha minden ugyanígy halad tovább, nem tudom, mit hoz a jövő.

Mi lesz a következő munkája?

Három filmet is felajánlottak már, de még egyiknek sincs meg az anyagi fedezete.

Mit árul el a családjáról?

A lányaim normális életre vágytak, amit mindketten meg is teremtettek maguknak Oregonban. Susan, a feleségem írója. Szeret eljönni a forgatásokra, különösen, ha vidéken vagy Európában vannak. Magyarországon is sokszor járt már. A díszpolgári cím átvételére nem tudott elkísérni Szegedre, mert az új regényén dolgozik, ami minden idejét elveszi. Szeretné mielőbb befejezni. Fontos, hogy az operatőr lépést tudjon tartani minden művészeti ággal, ezért igyekszem a feleségemmel sokat színházba, múzeumokba járni. Sajnos egyre kevesebb az időm mindenre.

Hollósi Zsolt